

МАНАС ЭПОСУНУН ИЗИЛДЕНУУСУ

Өскөнбай Зууридинов

ОшМУ, теология, batken86@gmail.com

Abstract

The Manas Epic is a historical event and its always was searched by foreign researchers. One of them was the Tatar researcher-jadidist Nureddin mulla Gazin. He came to Kyrgyz Land as government officer and wrioted an article to the Shura journal. We translated her story and wring from Arabic-Tatar language to modern Kyrgyz language.

Keywords: *Manas, Semetey, Kyrgyz.*

Манас эпосу алгач сыртан келген изилдөөчүлөр тарабынан изилденгени маалым. Ал учурдагы илимий чөйрө ошону талап кылган десек жаңылбайбыз. Анткени андай жаңы ыкма менен изилдөө иши бизде анчалык жандана элек болчу. Атактуу эпосубуз тууралуу 1911-жылы Татарыстандан чыккан "шура" журналынын 4-санынын 117-118-беттеринде Нуреддин Газин тарабынан бир макала жарык көргөн¹. Биз ошол макаланы кыргыз тилинде кайрадан элге тартууладык. Алгач журнал тууралуу кыскача маалым берип өтүүнү чечтик. Ошондой эле акырына макаланын түпкү нускасын жазгаштырдык.

Шура журналы 1908-1917-жылдар аралыгында Оренбург шаарында арап тамгасы менен татар тилинде жарыяланган. Ошондой эле орус, арап, фарс жана Батыш тилдеринде да макалалар жарык көргөн. Журналды материалдык жактан Ремилвдердин үй-бүлөсү каржылаган жана жазуу ишетрин татар аалымы Рызаеддин Фахреддин өз колуна алган. Журналдын 9 жыл аралыгында ар ай сайын экиден, жалпы 239 саны жарык көргөн. Журналдын алгачкы санында Рызаеддин Фахреддин "кесип жана максат" аттуу макала жазып, анда Орусия империясынын аймагында жашаган мусулмандарга кызмат көрсөтүүнү максат кылгандыктарын баса белгилеген. Ошондой эле мусулман калктын блим жана түшүнүгүн өстүрүү максатында кеңешме жыйын курушканын, каалоочуларга жыйында сөз берилери жарыя кылынган. Автор окурмандарын кубантуу үчүн колдорунан келисинче аракет жасашарын айткан. Ал журналды

¹ Аталган журналды бул жерден окусаңыз болот:
http://www.nlr.ru/coll/onl/fonds_onl/

Осмон империясындагы мусулмандар да окуп, түшүнүүгө болгон.

Журнал негизинен жадиализм кыймылын жактаган жана анда жалпысынан 880 макала жарык көргөн.

Журналга дүйнөнүн ар бурчунан; Стамбул, Каир, Венгрия, Бейрут, Париж, Санкт-Петербург, Москва ж.б. шарларда каттар келип турган. Бул анын көп аймакта окулганынан кабар берет. Орусия Илимдер Академиясы тарабынан чыгарылчу "мир ислама" аттуу журналга "шура" журналындагы макалалар жарыяланып турган¹.

“Семетей-Манас”

Тянь-Шань тоолорундагы кара кыргыз коомунун "Семетей-Манас" аттуу жомоктору бар. Анын мазмунун тарыхый окуялардын мыкты сүрөттөлүшү түзөт.

Түрктүн эски тил, адабиятынын канчалык мыкты экенин өтө ачык көрсөтүп турат. Бул эски тилдер, тарыхый окуялар, ошондой эле мыкты сүрөттөөлөр менен бирге көптөгөн улуттук жомокторубуз азыркы күнгө чейин семетейчилер аркылуу гана сакталып келген. Мындан кийинки абалдары чоң коркунучта турат. Орус туркологдор тарабынан жыйналып алынгандары кыска жана чаржайыт.

Бул жомоктун мыктылыгы ушунда-жакшы семетейчилер бири-бирине аралаштырбастан күнүнө 4 сааттан бир жыл ичинде айтып бүтүрө алышпайт. (Затен) Семетей баатырдын Күлчоро деген досуна жолуккандагы окуясын эле адабий сүрөттөө менен эки саатча бири-бирине аралаштырбай айтканын уктум.

Семетей уулу, Манас анын атасы экен. Тектери Ногой дешет. Согушта чеберчиликтери менен бирге Тянь-Шань, Алтай тоолорундагы элдерди жеңип, Кытайдын ичине, Пекинге чейин барышкан. Ошол аралыктагы согуштары, жүргөн жерлеринин көркөмдүгү, табигый абалдары ушунчалык устачылык менен сүрөттөлүп айтылган, айтуучусу ким болсо да түрктүн Гомери, Фирдаусы деп атаганга татыйт.

Жомоктун тилин ногой-казак-кыргыз-сарт диалектилеринин аралашмасы дегенге болот. Мен ал жерлерде көп убакытка тура албадым. Кызматтагы адам болгондугум үчүн жазып ала албадым. Азыркы адабият сүйүүчүлөргө эскертип, өзгөчө кыргыз жаштарынын ушул баалуу улуттук

¹ Кеңири маалмат үчүн: Муаммер Гөчмен, "шура", Диянет Ислам энциклопедиясы (ДИА), XXXIX/235-236, Анкара 2010.

жомогубуздуң жок болуп кетүүсүнөн алдың жазып алууларын өтүнөмүн.

Нуреддин мулла Газин.

۷۱

Сийمه-тай – Манас .

Тиян – шан таагларндеги қара қыргыз қоминиң «Сийمه-тай Манас» асимнде ҳкайелери бар. Мзевони тарихи واقعه-лери аوستа تصويرлерден عبارتدر.

تركذڭ ايسكى لغتلىرى، ادبياتىنىڭ نى حدلى مكمل بولغانلغىن بىك آچق كورساتوب طورا . بو، ايسكى لغتلىرى، تارىخى واقعه-لر هم طائلى طائلى تصويرلر برله طوب طولو مىلى حكايه-لر ماز حاضرگه قدرلى سيمه-تايچيلار محفظه-سندگنه صافلانوب كياملشدر. بوندىن صوڭغى حاللىرى بىوك تهلكه-ده. روس علمائى لسانلىرى طرفىدىن جيولغانلىرى قصه و چوالچق ديلر .

بو حكايه شول قدر مكمل، كه ايڭ يىغشى سيمه-تا- بچيلر (*)، برون برينه آرالاشدريميچه، كونينه ۴ ساعدىن بر يل ايچنده آيتوب بتره آلميلر. ذاتا، سيمه-تاي باطرنىڭ گلچورا اسملى محبوبه-سندگه يولققاندىغى تاثيراتىن، ماجرالارن گنه ادبى روشده ايكي ساعدى قدرلى، برون برينه فاتشدرمى، آيتكانن ايشتىم .

سيمه-تاي اوغل، ماناس آتاي ايمش، اصللرن نوغاي ديلر، صوغشده اوستالقلارى برله تيان – شان، آلتاي طاغلرندهگى ايللرنى جيڭوب، قطاي ايچينه، «پيكين» گه قدرلى بارغانلر. شول آرادىغى صوغشلىرى، يورگان يرلرنىڭ منظره-لرى، احوال طبيعيلرى شول قدر

(* «سيمه-تايچى» – شول حكايلرنى ياتقه بلوچيلر.

اوسنا تصوير اينلگان، كه، آينوچىسى كمدە بولسە تركىنىڭ
ھومبىروسى، فردوسى بى دىنلورگە يارىدىر.
حكاىەنىڭ تىلى، نوغاي – قزاق – سارت شىوہلرىنىڭ
قوشمتاسى دىەرگە مەكىن. بىن اول يىرلردە اوزاق طوراً المادم،
طاغىزە خدمت كىشىسى بولغانلغىدىن يازوب آلا المادم.
حاضر ادبىيات مەجبلىرىنىڭ خاطر بىنە توشروب، خصوصاً،
قرغىز ياشلىرىنىڭ بو قىمتلى مىلى حكاىەمىزنى يوغالماز بورون
يازوب قالولرىن اوتنەمىن. نورالدىن ملا غازىن.